

özellikle Arapça'nın etkisinde kaldığı düşü-
nümektedir.

İlim âlemine Kazanlı âlim Mercânî tara-
findan tanıtılan *Nehcü'l-ferâdis*'in (*Müs-
tefâdü'l-ahbâr*, I, 15-16) Mercânî'nin özel
kütüphanesinde bulunan nüshası kaybol-
muştur. Daha sonra Zeki Velidi Togan, Sü-
leymaniye Kütüphanesi'nde (Yenicami, nr.
879) *Fezâilü'l-mu'cizât* adıyla kayıtlı olan
eserin *Nehcü'l-ferâdis* olduğunu tesbit
etmiş ve Hüsrev Hârizmî tarafından Hâ-
rizm'de yazıldığını ileri sürmüştür (*TM*, II
[1928], s. 331-345). Aynı yıl Bahçesaraylı
bir kitapçada bulunan *Nehcü'l-ferâdis*'in
üçüncü nüshası Yalta Doğu Müzesi için sa-
tın alınmış, son iki bölümü eksik olan bu
nüsha hakkında müze müdürü Yakup Kem-
al bir risâle yayımlamıştır (*Tyurko-tatars-
kaya rukops' XIV veka "Nehju'l-feradis"*,
Simferopol 1930). Ardından N. İsenbet,
Kazan Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir
Nehcü'l-ferâdis nüshası bulunduğunu bil-
dirmiştir (*Tabışmalar*, s. 15 vd.). Zeki Veli-
di Togan'ın ilim âlemine tanıttığı nüshanın
Janos Eckmann'ın önsözyle tıpkıbasımın-
dan sonra (Ankara 1956) eserin bugüne
kadar ondan fazla nüshası bulunmuştur
(Eckmann, *TDAY-Belleten 1963* [1964], s.
157-159; Nadjip, XXII [1977], s. 29-44; Sa-
ğol, s. 312-320). Osman Nedim Tuna, Was-
hington Üniversitesi'nde *Nehcü'l-ferâdis*
üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır (*Stu-
dies on Nahju'l-Farâdis: A Method for His-
torical Turkic Dialectology*, 1968). Bu ça-
lışmada tarihî lehçelerin yeniden yapılan-
dırılması için bir metot geliştirilerek bu
metot kapsamında dil bilimi verilerinin fo-
nolojik ve morfolojik açıklaması yapılmış-
tır. Bunların dışında eser hakkında Türki-
ye'de ve Türkiye dışında çeşitli çalışmalar
gerçekleştirilmiştir (*Nehcü'l-ferâdis: Uşt-
mahların Açuç Yolu: Cennetlerin Açık
Yolu II: Metin*, s. 309-312; Sağol, s. 333-
338). Eckmann tıpkıbasıma yazdığı önsöz-
de II. cildin transkripsiyonlu metin, III. cil-
din inceleme ve sözlük olacağını belirtmiş,
ancak 1971'de ölümüyle eser yarım kal-
mıştır. Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar,
Eckmann'ın ailesinden alınan müsveddeler
üzerinde çalışarak eserin transkripsiyon-
lu metnini (baskı yeri ve tarihi yok [Türk
Dil Kurumu Yayınları]), daha sonra da Ay-
su Ata dizin-sözlük cildini (III, Ankara 1998)
yayımlamıştır. *Nehcü'l-ferâdis*'in metin
ve tıpkıbasım ciltleri tek cilt olarak neş-
redilmiştir (Ankara 1995). Gülden Sağol,
eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ye-
nicami, nr. 879) ve Paris Bibliothèque Na-
tionale'de (nr. 1020) bulunan nüshalarını
esas olarak ilk iki bölümün üzerinde do-

çentlik çalışması hazırlamıştır (1998, MÜ
Fen-Edebiyat Fakültesi).

BİBLİYOGRAFYA :

Nehcü'l-ferâdis I (Tıpkıbasım), Ankara 1956,
J. Eckmann'ın önsözü, s. I-XII; a.e., *Uştma-
hların Açuç Yolu: Cennetlerin Açık Yolu II: Metin*
(çevriyazı J. Eckmann, haz. Semih Tezcan -
Hamza Zülfikar), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 309-
312; Mercânî, *Müstefâdü'l-ahbâr fi ahvâli Ka-
zân ve Bulgâr*, Kazan 1885, I, 15-16; Nekiy İsen-
bet, *Tabışmalar*, Kazan 1941, s. 15 vd.; Abdülka-
dir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Ha-
dis*, İstanbul 1954, s. 136-146; Ahmet Caferoğ-
lu, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul 1974, II, 112-116;
Ş. Ş. Abilov, "Nehcel-feradisniñ yaña Kulyazma-
lan", *Tatar Tili Hem Edebiyatı*, Kazan 1976, V,
187-194; a.m.f., "Mehmud bini Galiniñ Nehci'l-
feradis", *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan 1984, I,
208-231; a.m.f., "O Novonaydinnih Spiskah Pam-
yatnika XIV veka 'Nahdj alfaradis'", *ST*, II (1977),
s. 69-73; F. Ş. Nuriyeva, "Leksicheskiye Varianti
Nahdj al-Faradis", *İssledovaniya po Leksike
Grammatike Tatarskogo Yazıka*, Kazan 1986,
s. 127-132; a.m.f., "iz Leksiki 'Nahdj al-Faradis'",
*Formirovaniye Tatarskogo Literaturmogo Yazı-
ka*, Kazan 1989, s. 91-96; a.m.f., *İssledovaniye
Yazıka Pamyatnika XIV veka 'Nahdj al-Faradis'*,
Kazan 1993; a.m.f., "Nahdj al-Faradis" Mah-
muda al-Bulgari, Kazan 1999; R. F. İslamov, *Al-
tin Urda Hem Memlükler Misur: Yazma Miras,
Medeni Bağlanışlar*, Kazan 1998, s. 60-65; Gül-
den Sağol, "Nehcü'l-Ferâdis Üzerine", *Zeynep
Korkmaz Armağanı*, Ankara 2004, s. 312-342;
Ahmed Zeki Velidi [Togan], "Hârezm'de Yazılmış
Eski Türkçe Eserler", *TM*, II (1928), s. 315-345;
Kvâmettin [Burslan], "Nehc-ül-Ferâdis'ten Der-
lenen Türkçe Sözlük", a.e., IV (1934), s. 169-250;
Ali Fehmi Karamanlıoğlu, "Nehcü'l-Ferâdis'e Da-
ir", *TDL*, IV/45 (1955), s. 556-558; a.m.f., "Neh-
cü'l-Ferâdis'in Dil Hususiyetleri", *TDED*, XVI
(1968), s. 55-72; XVII (1969), s. 33-56; XVIII (1970),
s. 57-80; XIX (1971), s. 145-170; G. Clauson,
"Nehcü'l-feradis", *BSOAS*, XXII (1959), s. 153-
154; E. N. Nadjip, "Nehcü'l-Ferâdis ve Dili Üze-
rine" (trc. Nazif Hoca), *TDED*, XXII (1977), s. 29-
44; Süleyman Tülüçü, "[Mahmud b. Ali el-Kerde-
rî]-Nehcü'l-Ferâdis", *TDAY Belleten 1991* (1994),
s. 155-161; Osman Fikri Sertkaya, "Nehcü'l-Ferâ-
dis'te ve Ahmed-i Yesevî Hikmetlerinde Selmân-ı
Fârisî (Arslan Baba) Menkıbeleri", *İlmî Araştırmalar*,
sy. 3, İstanbul 1996, s. 101-112.

A. AZMI BİLGİN

NEHDATÜ'İ-ULEMÂ

(النهضة العلماء)

Endonezya'da
muhafazakâr anlayışı temsil eden
dinî, içtimai hareket ve teşkilât.

1926 yılında Surabaya'da (Cava) Hâşim
Eş'arî ve Abdülvehhâb Hasbullah adlı âlim-
lerin öncülüğünde kuruldu; halen genel
merkezi başşehir Cakarta'da bulunmak-
tadır. Ehl-i sünnet çizgisi doğrultusunda
dört hak mezhebe bağlılığı vurgulayan
Nehdatü'l-ulemâ geleneksel dinî anlayışı

korumayı hedefleyen bir harekettir. Hare-
ketin doğuşu ve teşkilâtının kuruluşu iki
önemli gelişmeyle irtibatlıdır. Bunların ilki,
Muhammediye çatısı altında toplanan ye-
nilikçi ilim adamlarının cemiyetteki etkisi-
nin artmasına gösterilen tepki, diğeri de
İslâm dünyasında yaşanan bazı olayların
Endonezya'daki yansımalarıdır. Vehhâbî-
ler'in Hicaz bölgesinde yönetimi ele ge-
çirmesi ve Türkiye'de hilâfetin kaldırılması
Cavali muhafazakâr ulemâ arasında büyük
yanık uyandırmıştı. Dışta gelişen bu olay-
lar, içte de reformist dinî görüşlerin Kur'an
ve Sünnet'e dönüş sloganıyla toplumda yer
edinip güçlenmesi, eskiye bağlı ulemâ ta-
rafından Ehl-i sünnet geleneğinin deva-
mı için bir tehdit olarak algılandı. Genel-
likle yenilikçi ilim adamları ve entelektüel
müslüman liderlerin daha fazla etkili oldu-
ğu Endonezya'daki İslâm toplantılarından
Bandung Kongresi'nde (8-10 Ocak 1926),
mezhebe bağlılığı kuvvetle savunan mu-
hafazakâr Endonezya ulemâsı adına Ab-
dülvehhâb Hasbullah, Mekke'de düzenle-
necek kongreye katılmayı ve Suud yöneti-
minden geleneksel dinî uygulamaların sür-
dürülmesini isteyen bir teklif sundu. Tekli-
fin reddedilmesi üzerine Abdülvehhâb Has-
bullah ve diğer bazı âlimler kongreden ay-
rılıp Hicaz Komitesi adıyla ayrı bir komite
kurdular. Bu komite Nehdatü'l-ulemâ'nın
temelini oluşturdu ve 31 Ocak 1926'da Su-
rabaya'da yaptığı ilk toplantısında teşki-
lâtın kuruluşunu gerçekleştirdi. Başkanlı-
ğına Hâşim Eş'arî'nin getirildiği teşkilât
Hollanda sömürge hükümeti tarafından
ancak 6 Ocak 1930 tarihinde resmen ta-
nındı.

Nehdatü'l-ulemâ, Ehl-i sünnet çizgisinin
ve mezhebe bağlılığın korunmasını sağ-
lamak için dinî eğitimi yaygınlaştırmayı,
geleneksel kültürü geliştirmeyi, fakir ve ye-
timleri koruyarak toplumda sosyal adaleti
sağlamayı, kooperatifçilik ve ticaret vasi-
tasıyla ekonomik faaliyetlerin artırılmasını
hedeflemekteydi. Nitekim teşkilâtın ku-
ruluş tüzüğünde dört Sünnî mezhepten
birine (özellikle Şâfiî mezhebine) bağlılığı
devam ettirmek, ulemâ arasındaki irtiba-
tı kuvvetlendirmek, dinî yayınların Ehl-i
sünnet anlayışına uygunluğunu belirle-
mek, İslâmiyet'i dört hak mezhebin esas-
ları doğrultusunda yaymak, dinî kitap neş-
retmek, dinî okullar açmak, cami, mescid
gibi kurumların tamir ve bakımını yürüt-
mek, vakıf ve dinî kuruluşların işleriyle ilgi-
lenmek, yetim ve fakirlere yardımcı olmak,
tarım, ticaret ve sanayi alanlarında İslâm'a
uygun faaliyetlerin yapılmasını sağlamak
amacıyla gerekli örgütlenmeyi yapmak ve

NEHDATÜ'İ-ULEMÂ

eğitici faaliyetlerde bulunmak gibi hedefler yer almaktaydı.

1930'lu yıllar boyunca Nehdatü'İ-ulemâ hızlı bir şekilde gelişti ve II. Dünya Savaşı öncesinde Endonezya'daki iki büyük dinî teşkilât ve hareketten biri oldu. Aynı yıllarda ekonomik konularla da ilgilenmeye başladı. Her şubede, teşkilâta bağlı olan arazilerin idaresi ve ürünlerinin satılmasıyla ilgilenen vakıf komiteleriyle Şirketü'l-muâveve adı altında çeşitli kooperatifler kuruldu. Teşkilâtın tabanı, esas itibarıyla geleneksel dinî eğitim kurumları olan "pesantren"lere dayanmaktaydı. Teşkilât bu kurumlar vasıtasıyla kısa sürede yayılmaya başladı ve önce Cava'nın Gresik, Combang, Kediri, Pasuruan, Kudus, Semarang, Pekalongan gibi şehirlerinde, ardından Kalimantan'ın Bancarmasin bölgesindeki Martapura'da şubeler açtı. 1936'da Kalimantan'daki mahallî Hidâyetü'l-İslâmiyye adlı teşkilât da ona katıldı. 1942'de Cava ve Kalimantan'da toplam şube sayısı 120'ye ulaştı.

Muhafazakâr ulemâ ile yenilikçi müslüman çevreler arasındaki keskin ayrılıklar, 1930'lu yılların ikinci yarısında yerini daha hoşgörülü bir ortama bıraktı. Hâşim Eş'arî, 1937'de bütün dinî teşkilâtların bir federasyonu şeklinde kurulan Endonezya Yüksek İslâm Konseyi içinde Nehdatü'İ-ulemâ temsilcisi olarak yer aldı ve kuruluşun başkanlığına getirildi. Teşkilât, sömürge dönemi boyunca siyasetten uzak durmaya özen göstermesi ve faaliyetlerini esas itibarıyla dinî ve sosyoekonomik alanlarda yoğunlaştırması yanında millî konulara karşı duyarlı oldu ve hükümetin dinle ilgili bazı düzenlemelerine karşı tepki gösterdi. Özel dinî eğitim faaliyetlerini kısıtladığı gerekçesiyle 1925 tarihli Guru Kanunu'na ve 1935 yılında, mirasla ilgili davaların dinî mahkemelerin yetkisinden alınarak sivil mahkemelere devredilmesine şiddetle karşı çıktı. 1942-1945 yılları arasındaki Japon işgali döneminde diğer dinî teşkilâtlarla birlikte hükümetle olan ilişkilerinde önemli değişiklikler yaşadı. Japon askerî yönetimi, dinî cemiyetleri ve muhafazakâr ulemâyı savaşta geniş halk kitlelerinin Batılı devletler aleyhine harekete geçirilmesinde aracı olarak gördüğünden, bütün İslâm-çı teşkilâtları Endonezya Müslümanları Şûra Meclisi (MASYUMI) adlı bir federasyonun çatısı altında toplayarak başkanlığına da Hâşim Eş'arî'yi tayin etti. Mütteliklere karşı cihad ilân edildi ve Japon subaylarının eğitiminden geçen Hizbullah adlı bir milis kuvveti oluşturuldu. Ayrıca Hollanda sö-

mürge dönemindeki Yerli İşleri Bürosu, Din İşleri Dairesi'ne çevrilerek başına da yine Hâşim Eş'arî getirildi.

Japon işgalinin sonuna doğru 1945'te Nehdatü'İ-ulemâ temsilcileri, bağımsızlık mücadelesi veren diğer liderlerle birlikte anayasa hazırlık çalışmalarına katıldılar. Ancak yeni kurulan Endonezya Cumhuriyeti'nin İslâm'a dayandırılması yönünde çaba harcamalarına rağmen sonunda devlet başkanı Sukarno'nun ortaya koyduğu "Beş Prensi"yi benimsemek zorunda kaldılar. Nehdatü'İ-ulemâ Ekim 1945'te, savaşın ardından ülkeyi tekrar sömürge yönetimi altına almaya çalışan Hollandalılar'a karşı yürütülen askerî mücadeleye katılmanın farz-ı ayın olduğunu belirten bir fetva yayımladı ve bu fetva ile bir ay sonra Surabaya'yı işgal eden mütteliklere karşı verilen ilk büyük mücadelede önemli rol oynadı. Kasım 1945'te Endonezya Müslümanları Şûra Meclisi, bütün dinî teşkilât ve İslâmî grupların yer aldığı bir siyasî partiye dönüştüğü zaman Nehdatü'İ-ulemâ da bunun bir parçası haline geldi. Ancak 1952 yılında bu partiden ayrıldı ve 1955 seçimlerine ayrı olarak girdi. 1973'te diğer İslâm-çı partilerle birlikte hükümetin aldığı karar gereğince Birleşik Kalkınma Partisi'ne katıldı ve teşkilât üyeleri siyasî faaliyetlerini bu partiye bağlı olarak sürdürmeye başladı. 1984 yılında siyasî faaliyetlerden tamamen çekilme kararı alarak kuruluş yıllarındaki statüsüne dönen Nehdatü'İ-ulemâ günümüzde siyasetten uzak, müslüman halkın ibadet, tebliğ, eğitim ve muamelâtıyla ilgili alanlarda faaliyet göstermeyi, geleneksel dinî hayatın muhafazasını ve toplumun menfaatlerini korumayı şiar edinmiş bir teşkilâttir. Ancak ülkedeki şehirleşme ve modernleşmeye paralel olarak zamanla birçok alanda önemli sosyal ve fikrî dönüşümler yaşamış ve yenilikçi çevrelerin eğitim ve tebliğ faaliyetlerinde ortaya koyduğu bazı görüş ve uygulamaları benimsemiştir. Bu arada yönetim kadroları da değişikliğe uğramış ve ilk zamanlar teşkilâtın yönetiminde geleneksel eğitimli ulemâ yer alırken sonraları aynı gelenekten gelen, fakat modern Batı eğitimi görmüş entelektüel kişiler etkili olmaya başlamıştır. Farklı kesimlere yönelik çok sayıda faaliyetin yürütülebilmesi için zamanla teşkilâta doğrudan bağlı veya özerk statüde birimler oluşturulmuştur. En eski ve önemli özerk birimler arasında erkek gençlik kolu Ansor, kadın kolu Muslimat ve kız gençlik kolu Fatayat yer almaktadır. Nehdatü'İ-ulemâ'nın bugün ülke genelinde

de 279 şubesi bulunmakta ve 30 ile 40 milyon civarında taraftarının olduğu ileri sürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Partai NU Dengan Aqidah dan Perkembangannya (ed. Mank Fadhalı), Semarang 1969; D. Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia, 1900-1942*, Singapore 1973, s. 222-225, 228-234, 300-302; B. J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia*, The Hague 1982, s. 49-54, 213-214; Choirul Anam, *Pertumbuhan dan Perkembangan Nahdatul Ulama*, Surakarta 1985; Abdurrahman Wahid, "The Nahdatul Ulama and Islam in Present Day Indonesia", *Islam and Society in Southeast Asia* (ed. Taufik Abdullah – Sharon Siddique), Singapore 1986, s.175-185; *Nahdatul Ulama: Traditional Islam and Modernity in Indonesia* (ed. G. Barton – G. Fealy), Clayton 1996; A. Feillard, "Traditional Islam and the Road to Legitimacy and Renewal", *Islam in an Era of Nation-States: Politics and Religious Renewal in Muslim Southeast Asia* (ed. R. W. Hefner – P. Horvatic), Honolulu 1999, s.129-158; A. A. Samson, "Islam in Indonesian Politics", *Asian Survey*, VIII/12, Berkeley 1968, s.1001-1017; S. Jones, "The Contraction and Expansion of the Umat and the Role of the Nahdatul Ulama in Indonesia", *Indonesia*, sy. 38, It-haca 1984, s. 1-20; Arief Mudatsir, "From Situbondo Towards a New NU: A First Note", *Prisma*, sy. 35, Jakarta 1985, s.161-177; Martin van Bruinessen, "The 28th Congress of the Nahdatul Ulama: Power Struggle and Social Concerns", *Archipel*, sy. 41, Bandung 1991, s.185-199; Fr. Raillon, "The New Order and Islam or the Imbroglio of Faith and Politics", *Indonesia*, sy. 57 (1994), s.197-217; M. Laffan, "The Fatwa Debated? Shura in one Indonesian Context", *Islamic Law and Society*, XII/1, Leiden 2005, s. 93-121; J. Th. Petrus Blumberger, "Nahdatul Ulama", *Encyclopaedie van Nederlandsch Indië*, s-Gravenhage 1932, VI, 917; N. Mitsuo, "Nahdatul Ulama", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, III, 217-223; "Nahdatul Ulama", *Ensiklopedi Islam*, Jakarta 1999, III, 345-356.

İSMAIL HAKKI GÖKSOY

NEHHÂS
(النحاس)

Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed
b. İsmâil el-Murâdî el-Misrî
(ö. 338/950)

Arap dili ve tefsir âlimi.

Mısır'da muhtemelen 270'li (883) yıllarda doğdu ve orada yetişti. Aslen Yemenli Murâd kabilesine mensup olduğu için Murâdî nisbesiyle de bilinir. Dâvudî onu İbnü'l-Murâdî diye zikreder. "Nehhâs" (bakırcı) lakabıyla anılması baba mesleği olan bakırcılık yapması sebebiyledir. Nehhâs, başta Bağdat olmak üzere Irak'ın bazı ilmi merkezlerine giderek meşhur hocala-